

○ Stoeien in de Styx

- De laatste ontmoeting met Kantor-

Johan de Boose schreef een verslag van zijn laatste bezoek aan de Poolse theatervernieuwer Tadeusz Kantor, die hij jarenlang op de voet volgde. De Boose weet op meesterlijke wijze en in bloemrijke taal zowel een karakterschildering te geven van Kantor als onze gedachten te beroeren. Dit artikel kwam aan het licht toen regisseur Olivier Provily, die zich voor zijn recente grote zaalvoorstelling liet inspireren door het werk van Kantor, contact zocht met De Boose. Lucifer kreeg toestemming het te publiceren.

Johan de Boose

De eeuw had nog tien jaar te gaan, maar in de troosteloosheid van die besneeuwde ochtend, op het geografisch middenrif van Europa, liep een tijdsgewricht ten einde. Voor de zoveelste keer in jaren strandde ik in Krakau. December 1990. De Muur was al goeddeels gesloopt, je kon hem per pond kopen op de markt. Lech Walesa, ooit een springerige vakbondsleider, zou die zondag een vetzuchtige president worden, met een knevel als de icoon van herwonnen maar chaotische vrijheid.

Als vanouds struinde ik door de straatjes, tussen de groezelige gevels die binnen afzienbare tijd in schreeuwerige fastfoodtempels en bankgebouwen zouden worden omgetoverd. Als je inademde, knaagde de vrieskou aan je huid. Waren de voorbijgangers daarom zo zwijgzaam? Als kleine mammoeten ploegden zij door de stegen. Achter de beslagen ruiten van eethuizen schalden uitgelaten stemmen. Gewoontegetrouw hing er een rokerige mist over de stad.

De tijd stond hier al tijden stil, zoals in de verhalen van veel Oost-Europese schrijvers. Bij het standbeeld van Mickiewicz, de Apollo van de Poolse poëzie en vaak geportretteerd als een gevederd wezen met bakkebaarden, speelde een blinde zigeuner op een viool. Voorbijgangers gooiden hem een twintig-zlotystuk toe. Als de man een munt in zijn foedraal hoorde vallen, lachte hij zijn gehavend gebit bloot. Uit zijn jaszak priemde de flessenhals met het blauwe en zilveren etiket van wat men in Moskou stalintranen noemt en wat als enig probaat middel tegen een koude huid en bij uitbreiding tegen een verstarde ziel gold.

Iets verderop op het markplein bij de Sukiennica, de lakenhal, en de gotische toren, stond een andere clochard de berg koffers om hem heen te tellen, luid lispelend. Ergens tussen de tiende en de vijftiende koffer raakte hij keer op keer de tel kwijt en hervatte zijn ritueel. Bij het telefoontoestel naast hem taterde een meisje in de hoorn. Het verhaal van haar geschonden liefde echode tegen een trapgevel. Misschien, dacht ik, had ze niet eens een verbinding, raaskalde ze zomaar tegen de leegte, wilde ze die bezweren.

Af en toe kuierden drie rijzige, gladgeschoren jongens in uniform over de markt. Zij hadden nooit haast, hun blinkende ogen speurden het plein af. Waren het steeds dezelfde of telkens anderen? Hun gezichten waren gestroomlijnd en op maat gesneden in de kazerne.

Om het uur trad op het plein een korte, beklemmende stilte in, waarop in het torenraam van de Mariakathedraal, als aangevoerd door de wind van de geschiedenis, ineens een trompettist verscheen, die de Hejnal, de trage, trieste hymne van de tijd blies en in zijn laatste noten stokte alsof hij neergeschoten werd,

zoals hier in de dertiende eeuw echt gebeurd was, toen de wachter van dienst de bewoners wilde waarschuwen voor de inval van de Tataren.

Dit, droomde ik, was mijn stad. Ik kende haar zo goed. Ik kon haar oprekken in taal. Zij gaf vorm aan warm verlangen, zoals in de verhalen van Calvino.

Ik had hier uiteraard mijn 'petites histoires'. Ik had geslapen in de nachtsielen in de vier windstreken van de stadskern, elk beschermd door hun eigen plaatselijke penaten en steevast als driesterrenhotels geafficheerd, waar ingezetenen, burgers van bevriende communistische naties én studenten maar half zoveel hoefden te betalen als gasten uit het wuffte eldorado van het westen. Ik had goddank meestal een soort studentenpasje op zak omdat ik steeds bereid was om iets bij te leren: op rantsoen leven bijvoorbeeld, want ik ontving toen kartki, rantsoenbonnetjes voor een paar honderd pond vlees per maand en voor net genoeg melk om een enkele kater te trotseren. Driesterren, dat betekende onveranderlijk: een kuip achter een zeil op de kamer, ijskoud chloorwater en kakkerlakken inbegrepen.

Ik had ook geslapen in de Florianskastraat, waarvan de naam alleen al me op het eerste gehoor Florentijnse dromen had bezorgd. Die nachten sleet ik op het linoleum in de provisiekamer van een typische Poolse familieflat, waar je gewekt werd door de rabiante disputen tussen drie generaties, die par force majeur samenhokten. Wanneer ik het raam opentrok, zag ik aan de overkant van de straat de gevel van Jama Michalikowa, bij nader toezien het meest pittoreske café ter wereld, dat al een paar wereld- en huisbranden had doorstaan. Binnen was het er altijd nacht en fin-de-siècle, en de koffie smaakte er Cubaans.

Ten slotte had ik ooit in de Kanoniczastraat (waar ik later mijn meester-tovenaar, de beminlijkste dictator van de eeuw zou ontmoeten) een maand lang in het portiersvertrek van het Wyspianski-museum gesleten. Wyspianski kon met Schiele en Kokoschka wedijveren maar was om onnaspeurbare redenen in de kelder van de geschiedenis blijven hangen. 's Nachts dronk ik er bizonwodka, een absintachtig gif met een tak in de fles, omdat ik bang was dat Wyspianski's infante-portretten in de belendende ruimte tot leven zouden komen. De kamer was vier bij twee, een cel, en stonk naar acrylverf, en ik was er dierlijk gelukkig geweest.

Deze keer, in deze mistroostige december, tien jaar voor de millenniumwisseling en amper een etmaal voor het debacle van het communistische bolwerk, logeerde ik bij vrienden, een eind buiten de stad in een woonkazerne met honderden identieke groengrijze flatgebouwen – een toonbeeld van proletarische architectuur. Je had in dit land hele steden in deze bouwstijl, waar op de pleintjes dag en nacht vrolijke militaire marsen weergalmden. Hier ging het niet zo vrolijk toe, maar het gevoel dat je bekroop was hetzelfde: verslagenheid. De wanden van de flat waarin mijn vrienden woonden waren zo dun, dat wij elkaar tijdens onze nachtelijke discussies over de last van het leven moesten aanmanen om onze stemmen niet te verheffen: de buurman, overigens een aardige vetzak met pretoogjes, was districtsofficier-van-politie en had de oren van een mol. Ik mocht er – als een niet te weigeren voorrecht – slapen in het echtelijk bed, een slaapbank tussen eeuwenoude boeken, en de kinderen vroegen me tot vervelens toe waarom ik – pan Johan – nu alweer naar deze levenloze negorij was afgezakt. Ik glimlachte en kuste ze goedenacht. 'Ik kom mijn grootvader begraven,' zei ik. Ze knikten meewarig.

Zou ik vandaag de bus nemen? Daar was moed voor nodig. Over hobbelige wegen in naar haring en wodka stinkende, eivolle bussen pendelde ik vaak naar de stad. De overige reizigers, telgen uit alle klassen van de klassenloze maatschappij, bungelden als marionetten aan de reling. Sommigen zongen vlak bij mijn oor in hun sonore, klaterende taal. Ik hulde me meestal in een onopvallend pak en nam de tongval van de lotgenoten over. Achter de opengekrabde ijskristallen op de ruiten speelde een ratelende zwart-witfilm. Tarkovski, Sokoerov, Kieslowski? Neen, de Krakause faubourg, onvervalst en live. Terwijl ik in zo'n bus aan de reling hing, weggedoken in de vlerken van mijn jas en binnensmonds de klaterende vloeken van de omstaanders herhalend, dacht ik vaak dat ik hier ooit, lang geleden, had geleefd. De troosteloosheid kwam me vertrouwd voor, als een dik, vaal oppervlak, waaronder het vuur van de aarde brandde. Op die brand hoopte ik. Tekens in de blikken van passanten bewezen zijn bestaan. Ik kon hem ruiken. Ik kon me hem herinneren.

Reden voor mijn pelgrimage was de ontmoeting, ongeveer zeven jaar eerder, met een man die mijn grootvader had kunnen zijn. Toen hij uit de kloof van de tijd op me toekwam, met ogen die twee oorlogen hadden gezien en met de stentorstem van een anarchistisch officier, gestaag in de rouw en met een cortège tragische pierrots in zijn voetspoor, toen voelde ik een soort apostolische warmte. (Zei ik het niet: vuur?) Zijn naam: Tadeusz Kantor, een zeventigjarige met de absolute leeftijd van een zevenjarige, die toneelstukken als séances maakte, waarbij ik tegelijk moest juichen en janken, macabere revues, een circus van de dood. Ik was hem jarenlang achterna gereisd, vandaag had hij de hoofdrol in zijn eigen tent gekregen, die van bejubelde, ijzingwekkend zwijgzame mummie.

Vandaag: een besneeuwde ochtend, het einde van een tijdsgewricht. Vandaag geen bus, maar een taxi, een ruisende Wolga als van de president zelve, met een kettingrokende chauffeur annex Walesa-knevel en een vervaarlijk tikkende meter, die in een kwartier het maandsalaris van een onderwijzer opvrat. Waar ik vandaan kwam? – Precies, dat is niet om de hoek. - En of ik iets kon vertellen over 'mijn' nationale trots, een elftal duivels in korte broek? – Ik pas, dacht ik. Op het dashboard prikte een fotootje van de paus naast wat rozige vunzigheden uit een blaadje. 'U ziet eruit alsof u bij een dode op de thee moet,' grijnsde de man me ten afscheid. Kantor had een hekel aan thee. Hij verkoos koffie, sterke, met een fikse droesem, hete melk en vier lepels suiker. En een bel cognac. En witte marlboro's, in misdadige hoeveelheden. Om zijn hollend hart bij te houden. In geen geval theekransjes.

Ik stond in de joodse wijk aan de achterkant van de Wawelheuvel met zijn gouden klooster, waar de ooit gedoodverfde toneelschrijver Karol Wojtyla tot kardinaal was gewijd voor hij naar Rome verhuisde. Hier, aan de voet van de Wawel, lag de paradox van de stad, bizar als de mythische draak in zijn buik. De heuvel, een necropolis bij uitstek omdat hier de Poolse koningen en dichters begraven lagen, wierp zijn schaduw over liederlijke stegen en portieken, waarin de schimmen van de cabarethoer en de doodsengel sinds mensenheugenis samenvielen en eenzame passanten lokten. Zoals mij. Vaak was ik hier langsgelopen met mijn grootvader, die mijn grootvader niet was al kon ik het tegendeel niet bewijzen. Hij had me grijnzend de donkerste krochten laten zien, steeds zevenenveertig jaar voor me uit lopend. Nu liep ik een paar dagen voor hem uit. Ik wreef het vocht van mijn wangen. Smolt de sneeuw op mijn huid? Of was het al lang opgehouden met sneeuwen?

Eindelijk, omstreeks tien, sloeg ik de Kanoniczastraat in. Als je in een stad een straat inslaat waar je ooit hebt gewoond, zeg je toch: dit is mijn straat? Dit was mijn straat. Tientallen patriciërshuizen schurkten tegen elkaar, hielden elkaar overeind en beklagden zich in hun schrijnende stilte over hun verval. Verval – datgene wat zo mooi is bij gratie van een gebrek aan mercantiele restauratiedrift.... Ik hield halt bij een houten poort, nummer vijf. Het was vroeg, dacht ik. Troepjes fluisterende mensen verdrongen zich onder paraplu's. Ja dus, het sneeuwde.

De poort stond open. Ik stapte over een richeltje, een vertrouwde beweging, en overschreed de drempel van een panopticum. In gedachten volgde ik het spoor van Bruno Schulz, de tekenleraar uit de provincie met het profiel van Kafka. Schulz werd in 1942 tijdens een wilde razzia door de Gestapo doodgeschoten. Met zijn dood was een heel tijdvak vernietigd. Kantor was met het verzameld werk, amper twee boeken, van deze al te bescheiden parelvisser opgegroeid en had zijn leven lang geprobeerd om de pijn van die laffe moord te lenigen. Ik kwam in een helder trappenhuis. Er was geen enkele duidelijke lichtbron, waarschijnlijk viel door een raam aan de tuinzijde de weerschijs van de sneeuw naar binnen. Twee trappen kwamen op dit portaal uit: de ene leidde pontificaal naar boven – naar het schijnt huisde daarboven een congregatie -, de andere leidde naar de kelder. Vaak was ik die trap afgedaald. 'Geef u mij uw hand,' hoorde ik Schulz zeggen, 'nog een stap en we zijn bij de wortels, waar het ogenblikkelijk dicht getakt, duister en kruidig wordt, als in een diep woud. We zijn aan de zelfkant, bij de voering der dingen. Verder gaat deze weg niet, we zijn op de laatste bodem. Met half gesloten ogen loop je in deze warmte van fluisteringen, lachjes en voorstellen, word je onophoudelijk aangeklampt, duizendmaal gestoken door vragen, als door een miljoen zoete muggen.' Daarbeneden woonden Kantors poppen: verslagen starende kinderen, gestold in hun schoolbank anno 1921; naakte mannen met de oorlog in hun blik; gehavende bruiden in de witte vlag van de dood. 'In hun hoofd,' schreef Schulz, 'zat alleen nog die ene gedachte, als een uitroepteken, en daarop stonden ze, op één voet, als in de vlucht, midden in hun beweging gestopt.' Daarbeneden bevond zich een grafkelder zonder graven, een wassenbeeldenmuseum van bedrieglijke levenden, een vanitasschilderij als een tableau vivant, waar het goed was, zodra je de eerste schrik, de schrik voor de confrontatie, overwonnen had. Bij de eerste aanblik leken de poppen echte mensen.

In het portaal waren ook twee deuren, beide stonden open. Links was een kantoortje. Drie meisjes dronken koffie en fluisterden. Ik begroette hen. Uit de kamer rechts drong de geur van kaarsen tot me door. Ik ging naar binnen. De kleine, hoge zaal, was verduisterd. Behalve de kaarsen was er nog een lichtbron: in de kieren de glans van sneeuw. In het midden van het zaaltje stond de kist. Ik moest onwillekeurig denken aan een atrium met een altaar. Enkele maanden geleden had ik op diezelfde plek naast hem gezeten, met sterke koffie en cognac. We hadden gepraat over zijn artistieke worstelingen. 'Weet je, ik ben een vieux monsieur,' had hij hoestend gezegd, 'maar ik weet dat ik de overwinning zal behalen, hoewel ik uiteindelijk toch zelf het slachtoffer zal zijn.' Ik raakte de kist even aan. Ik had gehoopt dat ze die open zouden hebben gelaten zoals de orthodoxen doen. Neen, hij, Kantor, professor en kind, zoals hij afwisselend werd genoemd, hij was ontoegankelijk geworden, zoals hij zelf al zo lang had voorspeld. Ik herinnerde me zijn raspige wang toen hij me de laatste keer ten afscheid kuste, de geur van zijn gezicht, cognac, tabak en iets zoets.

Op een zuiltje prijkte Witkiewicz, een groezelig zwart-witportret van Kantors legendarische voorganger, die enkele tientallen kilometers verderop, in het bergstadje Zakopane, had gewoond. Witkiewicz was schrijver, acteur, schilder en filosoof, die met hallucinogenen experimenteerde en zelfmoord pleegde toen in september 1939 het Russische en het Duitse leger uit tegengestelde windstreken de Poolse grenzen schonden. In Witkiewicz' drama's waren de personages opgescheept met immense complexen, maar niettemin sprongen ze uit het raam van de tiende verdieping naar beneden en wandelden even later schertsend door de voordeur weer naar binnen. De dood als fait-divers. Ook Kantors personages stoeiden op de stranden van de Styx.

Ik keek de kamer rond. Bij elk bezoek had zij er anders uitgezien. Nooit wanordelijk, maar steeds vol objecten, vreemde constructies zoals een klapstoelenmachine of een saxofoonachtige stofzuiger, die de machine van het Laatste Oordeel heette. En verder: foto's, cartoonachtige tekeningen, ronde tafeltjes als in een Parijs' café, tabouretjes, mensen. Eén ding was onveranderlijk: Kantors aanwezigheid, in zijn eeuwig zwarte pak boven een wit hemd zonder das en met een lange donkere sjaal. Vaak ijsbeerde hij door de ruimte, de handen op de rug, en sprak nadrukkelijk over wat hem dwars zat of mateloos opwond. Even vaak zat hij grijnzend of gekscherend achter een tafeltje, gesticuleerde met zijn lange armen en nipte van zijn onafscheidelijke koffie. Uit de beweging van zijn borstelige wenkbrauwen kon je zijn humeur afleiden. Een enkel woord kon volstaan om hem van de meest aimabele causeur te veranderen in een woeste, naar adem happende desperado. Die woede-uitvallen had hij nodig, beweerde hij op serene momenten, hij moest met zijn hoofd ergens tegenaan kunnen stoten om creatief te zijn. Zijn acteurs, lankmoedige apostelen, waren hiermee vertrouwd. Zoals een van zijn illustere voorgangers, de grootse Charlie Charlot Chaplin, stortte hij zich meestal gretig op zijn werk, maar kon hij evenzeer zijn hele troupe in de steek laten om urenlang na te denken, waarna hij, blij als een jongen, terugkeerde met de trouvailles van zijn verbeelding. Kantor was een gezworen vijand van elke macht en bestreed die met het tirannieke wapen van de machteloosheid: zijn kunst. In die kunst liet hij een roedel uitgerangeerde of gedegradeerde personages en objecten, die zich 'tussen vuilnisbak en eeuwigheid' bevonden, letterlijk de revue passeren.

Zes acteurs wekten me uit mijn dagdroom. Zij droegen smetteloos zwart en zagen er geschrokken uit, alsof de concrete tastbaarheid van de dood in deze ruimte, waar al decennialang het wereldvermaarde theater van de dood werd gemaakt, hen toch beangstigde. Alsof het hen verbaasde ook dat de man, die voortdurend van de ene emotionele uitbarsting (awantura, zeggen de Polen) in de andere viel, nog letterlijk zou verstikken in zijn eigen greep. Maar ik was ook geschrokken, ik had deze man honderd jaar toegewenst en gehoopt hem te kunnen vergezellen naar de nieuwe eeuw. Of was die nu werkelijk begonnen? Kantor was een van de laatste dictators van de twintigste-eeuwse avant-garde en kon nu worden bijgezet in een indrukwekkende galerij van coryfeeën. Na hem zou alles anders zijn.

Buiten voor de poort wachtte een glazen koets, weggereden uit een sprookje, met alle feeërieke details: op de bok een voerman in jacquet en met een gibus op zijn hoofd, ervoor een span met twee rillende paarden. Het sneeuwde onophoudelijk. In de straat was inmiddels een hele menigte verschenen. De acteurs droegen de kist langzaam op hun schouders naar buiten. Even dacht ik dat ik naar een tafereel uit

een van Kantors stukken stond te kijken. Schoorvoetend zette de stoet zich in beweging. Voorop liepen de familieleden, de vrouwen met capuchons en pleureuses, de mannen weggedoken onder sjapka's.

Toen de cortège linksaf sloeg en op de via regis kwam, in de straat die de Barbakan, de oude stadspoort, met de Wawel verbindt, begonnen alle klokken te luiden. In mijn gedachten hoorde ik daarbij een militaire zegemars, verbrokkeld en vertraagd – een onvervalst ingrediënt van Kantors spektakels.

Op de eerste hoek lag een van Kantors favoriete kroegen. Over de hele wereld wist hij ze te vinden, kroegen waar bijna alles van hout was en waar nooit muziek speelde, kroegen waar je net zo goed om tien uur 's ochtends koffie als lang na middernacht, dat wil zeggen lang na sluitingsuur, toch nog iets hartigs kon drinken, en waar je in een hoek vlak bij het raam kon zitten tekenen of schrijven zonder door iemand te worden lastiggevallen. In Polen was dit soort kroegen zeldzaam, kroeglopers hadden hier de gewoonte om bij volstreekte vreemden te komen zitten kletsen. Kantor meden ze. Hij had het uiterlijk van een ongenaakbare aristocraat, met wie het kwaad kersen eten was, zoals dat heet, hoewel achter die façade een gabbertje schuilging en hij een zielsverwant was van de praatzieke, erotomane stadswervers. Hij kende ze ook allemaal bij naam. Ik herinnerde me hoe we op een keer in zijn favoriete Krakause kroeg de tekeningen van zijn nieuwe stuk bekeken, toen opeens een clochard, die vergroeid leek met een monsterlijke rugzak, de ochtendrust kwam verstoren. 'Omnia mecum porto,' fluisterde Kantor in het Latijn, "dat is zijn devies: ik draag alles met me mee. Ken je hem?"

Ik vorste de grijsaard, die iedereen zingend begroette en vervolgens met de dienstgangers ging kletsen. Ja, ik kende hem, ik had hem al vaak gezien in Kantors stukken, of althans een geacteerde versie van dit bio-object, deze merkwaardige eenheid van mens en voorwerp, deze Rugzakmens.

De rouwstoet trok door het stadscentrum, over de markt, door de Florianskastraat en onder de Barbakan door naar het monumentale Rakowicki-kerkhof, waar Kantor een laatste rustplaats naast zijn moeder kreeg. De necropolis, die steeds het decorum had gevormd van Kantors stukken, was nu uitgedijd tot de hele stad, die ik als voor het eerst zag, schoorvoetend achter de glazen koets. 'Niet de dood interesseert me,' had Kantor gezegd, 'wel het leven, maar om het over het leven te kunnen hebben, moet je het over zijn tegendeel hebben, en dat is de dood.' Ik moest denken aan de woorden van de Portugese dichter Fernando Pessoa: 'Het leven is de buitenkant van de dood.' Ik aarzelde om dit citaat, half lyrisme half boutade, tot lijfspreuk van Kantor, die een toonbeeld van joie de vivre was geweest, te maken, in tegenstelling tot Pessoa, die een oeuvre vol kwelling en schizofrenie had gecreëerd en zichzelf had verwoest, maar die ochtend ervoer ik het zo. Vaak had ik me door deze straten voortgehaast, omwille van de snerpande koude of onderweg naar een afspraak. Nu werd elk beeld zorgvuldig op mijn netvlies gebrand en zou ik me deze stad nooit meer anders herinneren. Het was alsof ik samen met de honderden anderen door die kern waarvan het leven de buitenkant was, heen drong.

Het verdere verloop van de begrafenis was hiervan slechts de epiloog, letterlijk, het woord achteraf, eerst de religieuze woorddienst, daarna de grafredes. De hoofdfiguur in de epiloog van dit drama had al menige droom bevolkt. Op het grafmonument prijkte een bronzen afgietsel van een kind, sjofel uitgedost en blootsvoets, in een schoolbank naast een kruis – een beeld uit het stuk Dodenklas, dat Kantor

wereldfaam had bezorgd. Hij had het laten gieten om zijn moeder te eren. Het kind keek hologig en bedrieglijk echt uit over de necropolis, die het kerkhof bij uitstek is, en zijn starheid herinnerde me aan de poppen in de kelder van het huis in de Kanoniczastraat, waar grand macabre en joie de vivre hand in hand gingen. Het beeld op Kantors graf was een monument van kwetsbaarheid, dat in het centrum van elke stad die ooit een slagveld was geweest, thuis hoorde, en natuurlijk vooral hier, met op enkele tientallen kilometers van de stad Oswiecim, beter bekend als Auschwitz.

Ik keerde terug langs de eindeloze bakstenen kerkhofmuur naar de stad, waar de gewone drukte heerste, alsof wat zich hier die ochtend had afgespeeld alweer lang vervlogen was. Aan de muur van de Barbakan sleten zondagsschilders hun stadsgezichten; de muzikant van de Hejnal werd om het uur neergeschoten; mensen schreeuwden in lege hoornen; de blinde zigeuner trakteerde zichzelf op koffie in een rokerige bar; de bloemenventers nestelden zich aan de voeten van Mickiewicz; soldaten struinden over de markt; de Wawel, het gouden oog van de stad, waakte; de hoertjes rilden in hun mantelpakjes. Het hield op met sneeuwen, de zon verscheen, de vorst beet aan mijn huid.

Wat kon ik anders doen dan ronddolen tot mijn onderlip verstijfde en in een kroeg gaan zitten om ijsgekoelde wodka te drinken en de obligate haring te eten, omringd door mannen met gezichten als van leer en dikke, natte snorren? Zij staarden me aan met ogen van glas, kwamen aan mijn tafel zitten en ontvouwden hun leven in een broederlijke taal vol 'weet je wel' en 'begrijp je wat ik bedoel'. Ik liet ze raaskallen. Nog later, toen de avond langzaam intrad en de stad sepia kleurde als op oude foto's, ging ik in Jama Michalikowa Cubaanse koffie drinken en naar de Poolse bloedmooie meisjes kijken. Hun ogen schitterden in de art-nouveaulampen, hun huid was strak en glom als was. Er speelde geen muziek, ik kon hun zangerige verhalen, verlucht met diepe zuchten, afluisteren. En ten slotte weer op straat, midden in de nacht, te laat voor de laatste bus en te vroeg voor de eerste trein, in een stad waar alle etablissementen sloten en de dood nu volkomen intrad, behalve in de hotels, die bekend stonden als verscholen bordelen, waar mannen voor vijftig dollar 'een uitstapje naar de hemel' konden maken, zoals Marek Hlasko schreef. Ik tastte in mijn zak en vond een ongebruikt rantsoenbonnetje, maar ik durfde het niet af te wegen tegen vijftig dollar. Ik trakteerde een van de hoertjes op bier. Zij was mooier dan een doodsengel maar miste een oog. Toen ze knipoogde was haar gezicht een dodenmasker, dat me deed huiveren.

In Kanonicza vijf stond de poort wagenwijd open. Ik struikelde over de richel. In het trappenhuis brandde een lantaarntje. De kamer waar vanochtend de kist had gestaan was in schemerdonker gehuld. Ik nam plaats op een klapstoel aan het Parijse cafétafeltje. Buiten blafte een hond. Ik was geenszins verbaasd toen uit de schemer van de kamer de gestalte van mijn grootvader zich plots losmaakte. Met een diepe zucht kwam hij naast me zitten en bood me koffie, cognac en sigaretten aan. 'Ik wist het,' stamelde ik. 'Tak,' grijsde hij, 'tak tak, ja ja.' Hij zag er heel oud uit, droeg zijn zwarte pak, en ondanks de schemer zag ik de vette boord van zijn witte hemd. 'Ja ja,' en verder niets. We dronken zwijgend, alsof we ons ergens voor geneerden. In de straat trok een fanfare langs. Hoog boven de stad ronkten vliegtuigen. Uit de kelder drong een langzame wals tot ons door. Toen de glazen leeg waren, stond hij op. 'Het is tijd,' zei hij. Ik kuste hem op zijn raspige wang. Hij

sloeg zijn sjaal om en liep de kamer uit, met de handen op zijn rug. Ik keek een laatste keer naar het tafeltje. Hij had zijn sigaretten laten liggen. Ik liep de kamer, het portaal, het poortje uit en riep hem, maar zag hem nergens. De stad was blauw. Op de Wavel pinkte een lantaarn. Het sneeuwde. Blauwe sneeuw. Iemand riep mijn naam. Opeens zag ik, aan het eind van de straat, zijn schim. Hij riep mijn naam, wilde me iets zeggen, maar gaf het op en verdween om de hoek.

Wat wilde hij me zeggen?

'Morgen,' zei ik tot mezelf, 'morgen zie ik hem wel weer,' en ging aan de voet van de Wavelheuvel zitten wachten op de eerste bus.

Johan de Boose reisde vijf jaar lang mee met Kantors theater. Aan de universiteit van Gent promoveerde hij op *Het Theater van de Dood*. Hij vertaalde Kantors teksten in het Nederlands (*Tadeusz Kantor en Het Circus van de Dood*, International Theatre Books) en hij maakte radio- en televisieprogramma's over Kantors artistieke erfgoed. In 2004 verscheen *Alle dromen van de wereld* (Meulenhoff), waarin hij twintig jaar reiservaring in Polen beschrijft. Kantor krijgt daarin een ereplaats.

Tekening Tadeusz Kantor

